

TE, 63

Temps d'Educació

Universitat
de Barcelona

2n semestre 2022

Núm. 63

Reflexions pedagògiques a propòsit
d'una pandèmia

Temps d'Educació

2022 (2n semestre)
Núm. 63

Reflexions pedagògiques a propòsit d'una pandèmia

ÍNDEX / CONTENTS

MONOGRAFIA: REFLEXIONS PEDAGÒGIQUES A PROPÒSIT D'UNA PANDEMIA

MONOGRAPH: EDUCATIONAL REFLECTIONS ON A PANDEMIC

Reflexions pedagògiques a propòsit d'una pandèmia. Presentació, 7

Educational reflections on a pandemic

Alex Egea Andrés

Lliçons pedagògiques arran d'una pandèmia (in)esperada, 13

Educational lessons in the wake of an (un)expected pandemic

Ferran Sánchez Margalef

La pérdida del rostro en tiempos de pandemia: aproximación filosófica a una nueva realidad educativa, 25

The facelessness of education in times of pandemic: a philosophical approach to a new educational reality

Miquel Juny Canals

¿La desaparición del aula? Reflexiones pedagógicas a propósito del COVID-19, 45

Disappearance of the classroom? Pedagogical reflections one year after COVID-19

Raúl Navarro Zárate

El cierre de los centros educativos durante la pandemia. Un análisis sobre la brecha de género, la interseccionalidad y el derecho a los cuidados, 59

The closure of educational centres during the pandemic. An analysis of the gender gap, intersectionality and the right to care

Judith Muñoz-Saavedra y Lorena Garrido Jiménez

Autonomía y aprendizaje autónomo en los tiempos del coronavirus: entre la conmoción pandémica y la esperanza postpandémica, 73

Autonomy and autonomous learning in times of coronavirus: between pandemic shock and post-pandemic hope

Laura Fontán de Bedout

La influència de les emocions en l'educació davant la COVID-19: el cas de Catalunya des de la percepció del professorat, 85

The influence of emotions on education in the face of COVID-19: The case of Catalonia from the perception of teachers

Èlia López-Cassà i Núria Pérez-Escoda

La veu dels professionals dels serveis educatius i de suport a la inclusió.

Transformacions a partir del 2020, 99

The voice of professionals in education and inclusion support services. Transformations from 2020

Isabel Sánchez-Guerrero i Fina Ferrer

Discapacitat intel·lectual i quarantena: els efectes del confinament en el benestar subjectiu d'infants i joves, 119

Intellectual disability and quarantine: the effects of confinement on the subjective well-being of children and youths

Rafel Argemí-Baldich, Angelina Sánchez-Martí, Jorge Luis Méndez-Ulrich i Ana Belén Cano-Hila

L'educació d'adults i l'aprenentatge al llarg de la vida: tendències i necessitats en temps de COVID-19, 137

Adult education and lifelong learning: trends and needs in COVID-19 times

Isabel Sánchez-Guerrero, Pilar Figuera i Amèlia Tey

La COVID-19, una possibilitat per millorar l'educació en línia. El cas de l'educació postobligatòria i la formació professional, 155

COVID-19, a possibility to improve (e-)education. The case of post-compulsory education and professional training

Jordi Brasó i Meritxell Arderiu

L'acció comunitària com a estratègia de millora educativa i construcció de ciutadania en època de pandèmia, 171

Community action as a strategy for educational improvement and citizenship construction in times of pandemic

Antonio Alcántara, Conxita Roca i Alicia Cuello

ESTUDIS I RECERQUES / STUDIES & RESEARCHES

Una revisió conceptual de l'hora SEP (suport escolar personalitzat) com a mesura de prevenció del fracàs escolar, 187

A conceptual review of personalised school support (SEP) time as a measure to prevent school failure

Josep Maria López Madrid

Els reptes de les altes capacitats intel·lectuals a les Illes Balears. Visió educativa, 201

The challenges of high intellectual abilities (HIA) in the Balearic Islands. An educational insight

David Sánchez Llull i Cristina Bielsa Zarzoso

TEMPS DE MEMÒRIA / MEMORY TIMES

La gimnàstica en los colegios privados de Barcelona durante la revolución liberal (1833-1868), 221

Gymnastics in the private schools of Barcelona during the liberal revolution (1833-1868)

Xavier Torredadella-Flix

TESTIMONIS PEDAGÒGICS / PEDAGOGICAL TESTIMONIES

¡Y todo por una historia de vida! Orígenes y primeros tiempos de la educación Freinet en España, 249

And all for a life story! Origins and early days of Freinet education in Spain

Fernando Jiménez Mier y Terán

REFLEXIONS I ASSAIGS / REFLECTIONS & ESSAYS

Vindicació filosòfica de la matèria, 275

Philosophical vindication of matter

Mercè Rius

La ética organizacional en la escuela desde la dirección escolar, 285

Organizational ethics at school from school leadership

Sara Colorado Ramírez

NOTES DE LECTURA / READING NOTES, 303

ARXIVS DIGITALS DE PENSAMENT PEDAGÒGIC / DIGITAL DOCS OF EDUCATIONAL THOUGHT, 327

MONOGRAFIA

MONOGRAPH

Reflexions pedagògiques a propòsit d'una pandèmia.

Presentació

Alex Egea Andrés*

Recepció original: 27 de juliol de 2022

Acceptació: 5 de setembre de 2022

Publicació: 15 de desembre de 2022

Fa dos anys que el virus SARS-CoV-2 i la malaltia associada, la COVID-19, van fer estralls i danys per tot el món, amb una gran quantitat de defuncions i persones infectades. Provocaren un estat d'alerta i crisi que va afectar totes les esferes del nostre món, amb conseqüències en la salut pública i també econòmiques o educatives, tot demostrant que el món no estava preparat per tot el que venia a sobre. La rapidesa amb què el virus es va estendre va mostrar la debilitat de qualsevol país independentment de la robustesa de la seva economia, del seu sistema sanitari i de la vida social. Davant un virus altament contagiós que es propagava a través d'objectes contaminats (com ara, els botons de l'ascensor, les aixetes o els utensilis de menjar) o els aerosols del virus en espais tancats (els transports públics, les empreses o les institucions educatives), tant les entitats supranacionals (Organització Mundial de la Salut, Nacions Unides o Unió Europea) com els governs nacionals activaren múltiples mesures per evitar la seva propagació, com l'aïllament de les persones simptomàtiques, les mesures de distanciament social, l'ús de mascaretes o el tancament de les institucions educatives, entre d'altres (OMS, 2020).

Tot i aquestes mesures, els casos de COVID-19 s'incrementaven exponencialment al llarg del planeta i provocaven múltiples problemàtiques tant en l'àmbit dels negocis, de la importació i exportació de mercaderies, de l'agricultura, de l'abastiment de productes de necessitat bàsica o com en el de l'educació. Van ser uns temps durs i complicats per a la majoria de la societat atès que els sectors sanitaris, econòmics, socials, culturals i educatius quedaven bloquejats i desbordats. En el cas del sector educatiu, el senyal més significatiu d'aquest bloqueig fou la decisió del tancament de les institucions educatives. La pandèmia va provocar una interrupció sense precedents a cent vuitanta sistemes educatius del planeta, afectant més de 1.500 milions d'alumnes i famílies (UNESCO, 2020; OCDE, 2020). Per a la majoria d'infants i joves, el tancament de les institucions educatives va significar una pèrdua important d'oportunitats per al seu aprenentatge i, consegüentment, aquest impacte en el procés d'aprenentatge de tanta població comportava un augment considerable de les problemàtiques educatives. Més enllà del nombre de dies que les institucions educatives van estar tancades, la qüestió important fou entendre també que això agreujava encara més els nivells de desigualtat educativa existent en molts sistemes educatius, la disminució del vincle amb el procés educatiu en

(*) Alex Egea Andrés es professor del Departament de Teoria i Història de l'Educació de la Universitat de Barcelona (UB). Membre del GREPPS (Grup de Recerca en Pensament Pedagògic i Social). La seva docència i investigació es centra principalment en les àrees del pensament pedagògic, la prospectiva pedagògica i l'educació per a l'equitat i el desenvolupament sostenible. ORCID: 0000-0001-8869-5342. Adreça electrònica: alexegea@ub.edu

l'alumnat en situació de risc, el volum de problemàtiques de salut mental i física, i l'augment de conductes de risc, entre d'altres (Banc Mundial, 2020).

En conseqüència, els països d'arreu del món van haver de donar resposta a un ventall amplíssim de reptes tant educatius com extra-educatius. Tot això va significar l'augment de l'activació excepcional d'estudis, recerques, polítiques, estratègies, pràctiques i intencions per comprendre la situació i pal·liar els efectes de la pandèmia encara que fos sense gaire èxit (Brown, 2020). A grans trets, la panoràmica de reptes basculava entre qüestions com la modalitat d'aprenentatge, la transició digital de les institucions educatives, el suport de l'aprenentatge a distància, l'ús d'estratègies didàctiques en línia, l'impacte psicològic i educatiu de la COVID-19, la creació de cultures col·laboratives entre docents, plans de reobertura, protocols de salut, entre d'altres. Totes elles van ser generalitzades i compartides per a la majoria dels països amb la finalitat de pal·liar la mostra de fragilitat i inconsistència dels sistemes educatius davant una situació pandèmica (Novoa i Alvim, 2020). Sens dubte, la decisió del tancament de les institucions educatives combinat amb la improvisació en la seva transició digital per mantenir un ensenyament *on line* fou una evidència i emfatització clara de les carències estructurals i tècniques dels sistemes educatius i les seves institucions vinculades.

Per això, el sentit d'aquest monogràfic és oferir un espai plantejat de manera polièdrica amb la intenció de presentar un conjunt d'aportacions de diferent caire sobre els impactes i reptes de la COVID-19 realitzades per diferents professionals de l'àmbit educatiu. Les aportacions presentades en aquest monogràfic plantegen que la qüestió de la pandèmia no està exempta de múltiples mirades i que, segons siguin aquestes mirades, la pandèmia es pot abordar com a problema, com a desafiament, com a oportunitat o com totes tres a la vegada. En aquest sentit, des del pensament i la pràctica educativa, resulta interessant conèixer les diferents reflexions i respostes que s'han desenvolupat en diversos àmbits i contextos educatius. Aquest monogràfic és una oportunitat per aturar-se, repensar i reformular la realitat en què vivim, una realitat que viu i conviu amb tensions que s'aborden en els diferents articles que el configuren com l'equilibri entre control, llibertat i drets fonamentals, el model socioeconòmic i el rol de la dona dins d'aquest, la situació del professional amb la seva nova funció virtual, les noves exigències que provoca als destinataris de l'educació, o la importància de la perspectiva comunitària com a estratègia per a la cura d'un mateix i dels altres.

En aquest sentit, la resposta de les persones implicades en l'autoria dels diferents articles del monogràfic ha sigut excepcional des d'un inici per la seva implicació i compromís a l'hora d'ajustar-se als requisits que es demanaven. El monogràfic consta d'onze articles que engloben aproximacions teòriques i de recerca en àmbits diferents com la universitat, la formació professional, la formació d'adults, els professionals de l'educació, els infants i joves amb discapacitat intel·lectual o les persones adultes.

El monogràfic s'obre amb l'article de Ferran Sánchez Margalef, sobre «Lliçons pedagògiques arran d'una pandèmia (in)esperada», analitzant i discutint les conseqüències de la pandèmia en tres esferes diferents però entrelaçades com són la política, l'ètica i la pedagògica. A continuació, segueix l'aportació de Miquel Juny Canals, «La pérdida del rostro en la educación en tiempos de pandemia: aproximación filosófica a una nueva realidad educativa», en què s'analitzen els efectes antropològics de les alteracions en la relació professor-alumne arran del nou escenari híbrid entre el model educatiu *on-line* i el presencial amb mascareta que la pandèmia va provocar. De manera comple-

mentària, Raúl Navarro Zárate, amb «¿La desaparición del aula? Reflexiones pedagógicas a propósito del COVID-19», aborda la qüestió de l'esvaïment de l'aula i, en el fons, planteja i posa en qüestió tot l'argumentari de les modalitats formatives a distància. Per a Navarro, la pandèmia no suposa la desaparició de l'aula sinó una translació de «l'aula a casa» i aquest fet comporta la necessitat de repensar i reinventar la relació educativa des de la virtualitat.

Les dones no han sigut una excepció en les conseqüències derivades del tancament de les institucions educatives. La pandèmia ha augmentat la bretxa de gènere i ha profunditzat en la crisi global de les cures (ONU, 2020). La contribució de Judith Muñoz-Saavedra i Lorena Garrido, sobre «El cierre de los centros educativos durante la pandemia. Un análisis sobre la brecha de género, la interseccionalidad y el derecho a los cuidados», es centra en buscar una reflexió sobre el deure de curar i ser curat tot posant èmfasi en la funció de l'Estat i l'escola en la construcció d'un sistema de coresponsabilitat de les cures com una qüestió de justícia social i gènere.

El monogràfic continua amb el treball dut a terme per Laura Fontán de Bedout, que es titula «Autonomía y aprendizaje autónomo en los tiempos del coronavirus: entre la conmoción pandémica y la esperanza postpandémica». Aquest article revisa la importància de l'autonomia en el camp educatiu i com en la pandèmia aquesta importància ha anat en augment arran del canvi en les formes escolars que ha provocat. Aquest text mostra la necessitat de reflexionar sobre la concreció educativa de l'autonomia, les possibles relacions amb l'aprenentatge autònom i les dificultats d'entomar-les davant l'absència de la presencialitat en les institucions educatives.

Si Fontán es preocupa per les repercussions de la pandèmia en l'alumnat, Èlia López-Cassa i Núria Pérez-Escoda focalitzen els seus esforços en l'estat emocional del professorat durant la pandèmia. En la seva investigació, «La influencia de las emociones en l'educació davant la COVID-19: El cas de Catalunya des de la percepció del professorat», les autores presenten una recerca realitzada durant la pandèmia amb docents no universitaris de tota Catalunya per conèixer les emocions viscudes, les estratègies emocionals aplicades en el context educatiu i les necessitats experimentades per al conjunt de la comunitat educativa davant de la situació de la pandèmia.

Una altra recerca ben significativa és la que es refereix a «La veu dels professionals dels serveis educatius i de suport a la inclusió. Transformacions a partir del 2020» que han dut a terme Isabel Sánchez-Guerrero i Fina Ferrer. Des d'una aproximació qualitativa, presenten les vivències i valoracions dels professionals dels serveis educatius (CEEPSIR, CREDA, CREDV, CRETIC, CRP, ELIC i UTAC) d'arreu de Catalunya sobre l'impacte de la COVID-19 en els seus serveis i el món educatiu.

En una línia similar, el treball de Rafael Argemí, Angelina Sánchez-Martí, Jorge Luís Méndez-Ulrich i Ana Belén Cano-Hila sobre «Discapacitat intel·lectual i quarantena: els efectes del confinament en el benestar subjectiu d'infants i joves» resulta d'allò més apropiat. Des de la perspectiva de famílies i representants legals, s'esbrinen els efectes del confinament en el benestar subjectiu d'infants i joves amb diferents graus de discapacitat intel·lectual durant la pandèmia.

Es pot afegir que un altre conjunt de la societat afectat per la crisi sanitària de la COVID-19 també va ser l'educació d'adults. Sobre aquesta temàtica s'inclou l'aportació d'Isabel Sánchez-Guerrero, Pilar Figuera i Amèlia Tey relativa a «L'educació d'adults i

l'aprenentatge al llarg de la vida: tendències i necessitats en temps de COVID-19». A partir d'una revisió de la literatura acadèmica, les autores d'aquest text mostren els impactes de la pandèmia en l'educació d'adults, les seves condicions per a l'aprenentatge i les necessitats emergents del professorat i alumnat en aquest camp de l'educació.

En la línia de l'anterior contribució, l'aportació al monogràfic de Jordi Brasó i Meritxell Arderiu reflexiona al voltant de la transició cap a una educació digital a l'educació postobligatòria i, concretament, a la formació professional. En l'article «La COVID-19, una possibilitat per millorar la (e-)educació. El cas de l'educació post-obligatòria i la formació professional» subratllen que aquest model educatiu digital (e-educació) ha quedat plenament implementat i que genera una dissolució del model educatiu basat en la interacció i el contacte físic i visual directe entre alumnat i professorat tant arrelat a aquesta etapa educativa.

Per últim, com a tancament d'aquest monogràfic, s'inclou un treball centrat en l'acció comunitària com a estratègia per a la millora educativa en temps de crisi pandèmica realitzat per Antonio Alcántara, Conxita Roca i Alicia Cuello. En aquesta contribució, titulada «L'acció comunitària com a estratègia de millora educativa i construcció de ciutadania en època de pandèmia», s'exposen alguns trets conceptuals i metodològics de l'acció comunitària i s'argumenta com a estratègia de millora educativa a través de dos projectes implementats en el territori. Davant de les desigualtats socials i educatives que agreuja la pandèmia, presenten l'autoorganització d'una mateixa comunitat com a resposta col·lectiva de les seves necessitats. Per això, aquest treball selecciona dues mostres d'aquest tipus d'iniciatives com a exemples d'espais de construcció de ciutadania.

En definitiva, aquest monogràfic recull una àmplia mostra de reflexions, estudis i experiències tant en la seva mirada com en el seu abordatge que pretén contribuir en la reflexió i repercussió dels efectes que la pandèmia ha provocat en l'educació. El retrat que aquí s'ha volgut mostrar és que tant les institucions com els professionals vinculats a l'àmbit educatiu van treballar ràpidament i es van esforçar en extrem per mirar de donar resposta a totes les necessitats i reptes que va provocar la pandèmia del virus SARS-CoV-2 en tots els nivells i àmbits educatius. No sempre amb l'encert i la visió necessària, però veritablement, el panorama era molt incert i va evidenciar moltes qüestions com la dificultat a la transició digital de moltes institucions educatives, la pressió del professorat de diferents etapes educatives per anar més enllà de la seva rutina laboral en l'àmbit didàctic i metodològic, l'impacte psicològic de la pandèmia en les persones que treballen en les institucions educatives, l'impacte social i econòmic provocant desigualtats en determinats grups com les dones, l'emergència de tenir els suports necessaris per als infants i joves amb discapacitat o, finalment, la importància del teixit de les comunitats per executar una funció social de gran importància per a la infància i joventut amb més dificultats per prosperar socialment i econòmicament. Totes elles són qüestions que s'han de tractar i pensar amb cura com s'ha mirat de dur a terme en aquest monogràfic.

Referències

- Banc Mundial (2020) *COVID-19: Impacto en la educación y respuestas de política pública*. Washington DC: Banc Mundial.
- Brown, P. (2020) «Studying COVID-19 in light of critical approaches to risk and uncertainty». *Health, Risk and Society*, 22(1), p. 1-14. <https://doi.org/10.1080/13698575.2020.1745508>
- Novoa, A. i Alvim, Y. (2020) «Nothing is new, but everything has changed: A viewpoint on the future school». *Prospects*, núm. 49, p. 35-41. <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09487-w>
- OCDE (2020) *Education at a Glance 2020: OECD Indicators*. París: OCDE <https://doi.org/10.1787/69096873-en>
- ONU (2020) *From insights to action: Gender equality in the wake of COVID-19*. UN Women: United States. <https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2020/Gender-equality-in-the-wake-of-COVID-19-en.pdf> [Consultat el 22 de juliol de 2022].
- Organització Mundial de la Salut (2020) *Medidas de protección básicas contra el nuevo coronavirus*. Ginebra: Organització Mundial de la Salut. <https://www.who.int/es/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public> [Consultat el 17 de juliol de 2022].
- UNESCO, UNICEF i Banc Mundial (2020) *What have we learnt? Overview of findings from a survey of ministries of education on national responses to COVID-19*. París, Nova York, Washington DC: UNESCO, UNICEF, Banc Mundial.

Lliçons pedagògiques arran d'una pandèmia (in)esperada

Ferran Sánchez Margalef*

Resum

La COVID-19 no ha estat ni la primera pandèmia ni l'última a què la humanitat haurà de fer front. No obstant això, sí que ha estat la primera malaltia amb conseqüències potencialment mortals que s'ha estès pel globus terraqüi en plena era tecnològica, i que ha dotat el virus SARS-CoV-2 d'unes casuístiques úniques tenint en compte el context en què ha irromput. Tal com s'ha repetit tantes vegades, la pandèmia ha trastocat el tauler polític, econòmic i social d'arreu del globus. Les seves conseqüències són encara més difícils d'acotar. Tanmateix, sí que podem dibuixar en quin escenari ha tingut lloc la pandèmia i les seves repercussions més immediates. A continuació, s'analitzen i es discuteixen tres mirades, entrelaçades entre elles, com són la política, l'ètica i la pedagògica, en les quals el virus ja ha deixat la seva empremta.

Paraules clau

COVID-19, democràcia, guerra biològica, llibertat, pandèmia, seguretat

Recepció original: 27 de maig de 2021

Acceptació: 22 de febrer de 2022

Publicació: 15 de desembre de 2022

Geopolítica global: la COVID-19 posa en escac al rei

Ja fa més de mil cinc-cents anys, quan va caure l'imperi Romà d'Occident i Odoacre va enviar les insígnies del poder a Constantinoble, pocs s'adonaren que, en efecte, l'Imperi Romà d'Occident havia sucumbit. Les enormes distàncies del vast imperi, acompanyades d'una difícil comunicació, i la institució de la Santa Església que romangué vigent, donaren una sensació de continuïtat que certament no s'ajustava a la realitat. De la mateixa manera, quan Cristòfol Colón arribà a les Amèriques i descobrí una nova terra, trigaren uns anys, en primer lloc, en adonar-se'n que allò era efectivament un nou continent i, més tard, en copsar les autèntiques dimensions d'aquell indret que, fins aleshores, restava desconegut per al món occidental.

Quan s'estudii la nostra era, en un futur, i es reflexioni entorn aquesta pandèmia, quin dubte cap, aquesta podrà ser analitzada amb uns matisos i una mirada global molt més rica que amb la que ho podem fer en l'actualitat. Tanmateix, aportar avui en dia una perspectiva concreta sobre la pandèmia, atorga a la riquesa *in situ* del moment històric viscut en què la COVID-19 encara segueix escampant-se i ocasionant greus estralls a la humanitat.

Per bé que no és fàcil discernir les implicacions de la pandèmia ni establir aquelles qüestions que han arribat per afermar-se, sí que és imperiós anomenar un dels principals vectors de la geopolítica actual quan el coronavirus entra en escena, com ara la guerra

(*) Ferran Sánchez Margalef es professor associat de la Universitat de Barcelona (UB) del Departament de Teoria i Història de l'Educació, professor col·laborador de la Universitat Oberta de Catalunya (UOC) i professor-tutor de la Universidad Nacional de Educación a Distancia (UNED). Imparteix docència en assignatures de política, ètica, teoria de l'educació i pràctica educativa. La seva recerca està focalitzada en àrees com l'epistemologia educativa, la història i filosofia de l'educació o el transhumanisme, temàtica sobre la qual ha realitzat la tesi doctoral: *Axiologia i Pedagogia en la cosmovisió transhumanista: una aproximació fenomenològica i hermenèutica*. (2020). ORCID: 0000-0003-0887-2914. Adreça electrònica: ferran.sanchez@ub.edu

comercial entre Xina i Estats Units. Si ens quedem amb l'interrogant sobre l'origen, natural o artificial, del virus, podem afirmar que, si Clausewitz va assenyalar que la guerra és la continuació de la política per altres mitjans, les guerres actuals són la continuació de les guerres antigues, però per altres mitjans. Aquest és el cas de la guerra comercial (que es lliura sobretot a la borsa de valors) o la hipotètica guerra biològica.

Efectivament, doncs, les guerres del segle xxi no es lliuraran ni en les mateixes claus ni en els mateixos escenaris que en el segle passat i, presumptament, les guerres biològiques poden passar a ser una de les amenaces més grans per a societats biotecnològiques. Així i tot, hem de tenir en compte que l'exclusivitat del moment històric actual atorgarà a la guerra biològica nous mitjans per a la seva implementació, però que aquest tipus de guerra, tal com és, no esdevé en absolut una novetat:

En épocas tan lejanas como el siglo vi a.C., los asirios, los atenienses, los espartanos, los persas, los romanos y otros pueblos utilizaban cuerpos de hombres y animales muertos por enfermedad contagiosa y plantas tóxicas o excrementos para contaminar el agua y los alimentos de sus enemigos. Y esta práctica se ha mantenido hasta nuestra era, donde cadáveres, ropas o residuos de enfermos se emplearon en diferentes conflictos armados, con la intención de diseminar una enfermedad infecciosa entre los efectivos militares o la población civil del enemigo. (Soterias, 2008, p. 126)

Pel que fa a l'escenari actual, ve marcat, com venim comentant, per la pugna entre Estats Units i Xina pel lideratge mundial i, més concretament, pel control de les matèries primeres i pel desenvolupament tecnocientífic. Aquesta guerra no és un conflicte obert i declarat, però sí que es lliura tàcitament en diferents terrenys. En els dos més importants, el tecnològic i l'econòmic-comercial (López Peña i Mora-Vega, 2019), la pandèmia ha tingut poderoses repercussions. Per una banda, a nivell tecnològic, les dues superpotències estan en plena campanya de desenvolupament del 5G, la ja coneguda tecnologia de l'Internet de les coses; per l'altra, els dos països estan en permanent enfrontament a l'hora d'expandir els seus mercats i les seves zones d'influència. Si més no, és interessant apuntar com dos dels factors que fins ara havien facilitat l'accés a Occident del primer món, com el desenvolupament científic-tecnològic i el capitalisme, avui en dia, es troben ben presents en països orientals, com ara la Xina, Shanghai, Japó o Corea del Sud. D'aquí que entrem en un nou escenari en què l'antic Orient es converteix, paulatinament, en el nou Occident.

Atendre el context és d'important rellevància perquè, independentment de la gènesi del virus, podem veure en quin escenari aquest ha tingut lloc per a analitzar el seu impacte. Sense anar més lluny, l'expresident nord-americà Donald Trump, impulsor de mesures proteccionistes per a blindar l'economia del seu país davant agents exteriors, com el gegant asiàtic, ha perdut les eleccions, entre altres causes, per no gestionar adequadament la pandèmia (Carter, 2021). En aquesta línia, és precís apuntar també la responsabilitat de Xina de cara al món a l'hora de gestionar els tempos de la pandèmia. Sense entrar en les possibles teories conspiradores que atribueixen al govern comunista de Pequín tota la responsabilitat en la creació de la COVID-19, i quedant-nos amb les versions més complaents pel govern oriental, sembla evident que aquest ha gestionat deliberadament de forma negligent, com a mínim, la comunicació del virus al món.

Cal apuntar succintament que, segons les informacions actuals, la primera vegada que podem situar el coronavirus en escena és a Wuhan, aproximadament a mitjan de novembre de 2019. Entre les mesures que va prendre el règim per a silenciar l'expansió

de la pandèmia, va transcendir la del metge Li Wenliang qui fou, en primer lloc, represaliat per les autoritats per informar sobre el perill d'aquesta nova malaltia i, finalment, mort, degut a la infecció per coronavirus (Pamo-Reyna, 2020).

D'aquesta manera, per sobtat que pugui semblar, el primer país que va alertar al món sobre l'existència d'un nou virus va ser Taiwan, mentre la pròpia Xina i l'Organització Mundial de la Salut (OMS) encara ho posaven en quarantena, tal com informa el diari virtual Atalayar:

Taipei no ha sido llamada a ninguno de los paneles globales que la OMS organiza para tener información sobre el desarrollo de la pandemia. La 'discriminación' que según la presidenta de Taiwán ha sufrido su país por parte de la OMS ha culminado en la publicación de los correos electrónicos que había enviado al organismo internacional en los que advertía en diciembre sobre el brote de un nuevo tipo de neumonía. (Pérez, 2020)

Van ser necessaris uns dies, encara, perquè Xina acceptés comunicar-ho al món i el dia escollit per a fer-ho també revela la intenció del país oriental que va entendre que el dia 31 de desembre de 2019, com així consta a la web de la OMS (OMS, 2021), era la millor data per a fer-ho: el dia que la població occidental es preparava per a donar la benvinguda al nou any esdevenint aquesta data una jornada de relaxació i esbarjo.

Malgrat l'aparent imatge que Xina s'esforça de traslladar al món, on apuntava que cooperaria a nivell global amb altres països mentre enviava metges per a assessorar sobre com afrontar el coronavirus, la realitat és que el país asiàtic no va actuar de manera procedent en cap dels dos únics escenaris viables que s'aporten a continuació: el primer, en què el virus hauria estat creat en l'Institut de Virologia de Wuhan i, per tant, formaria part d'una estratègia de guerra biològica orquestrada des de Pequín; o el segon, en què el virus hauria mutat en el mercat humit de Huanan (Wuhan) de manera natural, però en què el govern hauria amagat i controlat la informació sobre la COVID-19 per tal de sortir-ne beneficiat.

Cal apuntar que, mentre que la resta del món continua en una paràlisi econòmica i social palpable, l'economia Xina torna a funcionar a ple rendiment (Tórtola Sebastián i Alfaraz Hernández, 2021). Sobtadament, el país que alberga la zona zero de la catàstrofe i que restaria com el més susceptible de patir-ne les conseqüències és un dels primers a recuperar-se i, a més, ha pogut treure rèdit de la pandèmia, en aquest cas, en termes econòmics: les empreses xineses tornen a estar actives i, a més, cal tenir en compte que el confinament sols es va aplicar de manera severa en alguns punts concrets de tot el vast territori.

Però aquesta no és l'únic vessant que ha beneficiat Xina arran de la pandèmia. No hem d'oblidar que malgrat que econòmicament ens hem de referir a un país capitalista¹, a nivell polític el país segueix sent comunista². Malgrat que una de les màximes del comunisme com és la igualtat queda totalment desdibuixada a Xina degut al seu sistema econòmic, altres valors d'aquesta ideologia, conjuntament amb els taoistes i confucianistes, sí que hi són presents –com ara el sentiment de pertinença a una gran família o el

(1) El capitalisme d'estat és una forma d'aplicar el capitalisme en què l'estat s'encarrega de l'activitat econòmica, comercial i organitzativa així com de la distribució dels mitjans de producció. En aquest sentit, l'estat disposa del control i l'administració de les empreses més importants del país (empreses estatals).

(2) Partit únic, control de l'estat en les esferes públiques i privades de la població, persecució de l'oposició, falta de llibertats civils (premsa, manifestació, reunió i associació) i polítiques (sols pots esdevenir un representant legal del poble a través dels processos jeràrquics dintre el propi Partit Comunista).

treball–, constituint un *ethos* particular, contraposat i, en alguns casos, antagònic a la societat occidental, que alguns han anomenat capitalisme socialista (Giné Daví, 2015). I és que el coronavirus ha posat en entredit també el model de llibertats occidentals que s'ha mostrat menys efectiu a l'hora de fer front a la pandèmia.

Tal com és previsible en el terreny polític, una de les derivades d'aquesta Nova Guerra Mundial (entre Xina i Estats Units) és la ideològica i, en aquest sentit, Xina també s'ha esforçat per a demostrar que el seu model és més efectiu que el democràtic per a frenar l'expansió del virus³. En aquest context de contraposició de models, Xina ha estat capaç de gestionar amb més solvència la pandèmia que molts països occidentals (Ramíó, 2020), posant en relleu els beneficis de prioritzar l'estat (poble) per sobre de l'individu. El control social exercit a Xina per l'estat, que arribà a situar a grups policials en tots els carrers per a assegurar-se que la gent complia amb el confinament, ha contrastat profundament amb la llibertat que han gaudit els ciutadans de les democràcies del primer món, tot i les momentànies retallades en els drets dels individus. Ara bé, no s'ha d'oblidar el missatge que amaga aquesta contraposició: el control exercit per l'estat ha (a)portat seguretat a la Xina de Xi Jinping, mentre que la llibertat exercida sense la responsabilitat que aquesta requereix ha dut a les potències occidentals a un panorama perfecte per a l'expansió de la COVID-19.

Algunes reflexions entorn l'educació a propòsit de la pandèmia

A Xina, d'acord al seu model ideològic, el sentir general de la població és que el treball condueix a la prosperitat: «Visto que sólo el capital puede dar ocupación a los proletarios y que el capital sólo aumenta cuando emplea trabajo, el crecimiento del proletariado se produce en exacta correspondencia con el del capital» (Engels, 1973, p. 5). El lloc de feina no és sols una posició laboral en la societat, també ho és social: aquelles persones que estan en llocs de feina privilegiats reben el reconeixement, respecte i estima dels seus conciutadans. És tal la concepció sobre el treball que arriba a la veneració, i en ocasions, fins i tot, substitueix l'educació com una via formativa i de prosperitat. Aquesta concepció del treball diligent i auster és la que impregna i educa la societat asiàtica xinesa (Petit, 2002, p. 335).

D'aquesta manera, no és casualitat que en el país asiàtic l'educació pública prepari per a l'esforç com a la millor manera d'exercir el treball, ni que es facin, en molts llocs de treball de les grans ciutats dos torns (un diürn i un de nocturn), ni tampoc que una part dels seus habitants emigri del país per a emprendre un negoci (normalment un basar o un restaurant) com a alternativa econòmica i familiar. Aquesta disposició per a l'esforç, la trobem en la tradició confucianista, ja que el mateix Confuci apunta el següent en referència a l'aprenentatge:

Quando hay un bloqueo en tu comprensión, o tu investigación no ha alcanzado la suficiente eficacia, no abandones. Cuando has estudiado algo, pero no lo has entendido, no abandones. Cuando hay algo que no has discernido, o discernido, pero no aclarado, no abandones. Cuando hay algo que no has practicado, o practicado sin entusiasmo, no abandones. (Confucio, 1983, p. 20)

En les societats occidentals, el principi de prosperitat (econòmica, social i personal) intrínsec a l'educació, ha quedat fortament en dubte i, juntament amb ell, l'educació com

(3) Així i tot, no hem d'oblidar exemples com els de Taiwan, Japó o Corea del Sud que funcionen sota sistemes democràtics i també han sabut gestionar de manera més efectiva la pandèmia que a Europa o al continent americà.

a tal. Els motius són diversos i ens agradaria referenciar alguns dels més importants, de manera breu. El primer és que s'ha trencat amb l'ascensor social: la generació de joves actuals (14–30 anys) no té unes perspectives de futur millor de la que tingueren els seus pares, per bé que tinguin la mateixa o més formació que la dels seus progenitors (Nachtwey, 2017). En aquest sentit, el panorama de crisi global ha col·lapsat les vides de la generació dels anys 90, que és la que acabarà d'arribar a la trentena al llarg dels següents anys. La crisi immobiliària de 2007 seguida per la pandèmia del coronavirus ha fet que les perspectives dels joves sobre un futur esperançador vagin minvant. En contraposició, el model xinès no ha patit cap crisi econòmica greu des de la reconversió del seu model econòmic als anys 1970 i 1980, i les perspectives de creixement i prosperitat segueixen intactes (Claudio, 2012). D'aquesta manera, mentre les crisis econòmiques han assolat les potències occidentals, el gegant asiàtic ha anat sortejant i navegant-hi sense que li ocasionessin greus conseqüències.

El segon motiu fa referència a la complexitat del món creixent i a la falta de capacitat educativa per anticipar els canvis. Si bé l'educació fins ara havia tingut objectius tancats (com formar en l'esperit patriòtic o preparar per a treballar en feines concretes), en la societat postmoderna ha de preparar-se per a objectius no concrets: ha de ser capaç de formar per aprendre a aprendre, tasca extremadament més complicada que l'aprendre per a fer. En aquest sentit, l'obsolescència de molts llocs de treball, l'aparició de nous i la imprevisibilitat de les societats occidentals també ha colpejat amb força les finalitats de l'educació. Pel que fa al virus, aquest sols ha estat la darrera prova de la imprevisibilitat i transformació del nostre món i, en aquesta línia, cal tenir ben present que «no podemos estar seguros de las cosas concretas, pero el propio cambio es la única certeza» (Harari, 2018, p. 290).

L'últim que ens agradaria apuntar és la banalització de l'educació, començant per la universitària, degut a la cultura pop postmoderna, al relativisme i al nihilisme. Aquest fenomen convida al fet que, en primer lloc, tot esdevingui susceptible de formar part del món educatiu i, en segon lloc, com a conseqüència d'això, que l'educació comenci a perdre valor en el moment que elements col·laterals i, en cap cas fonamentals, passen a esdevenir el motor del rumb educatiu (Esteban, 2019). Aquest és el cas, per exemple, de l'educació emocional (quan les emocions no són educables, en tot cas s'haurien d'educar els sentiments i l'única manera de fer-ho és mitjançant la racionalització d'aquests) o de la gamificació (que porta a què tot aprenentatge sigui i/o hagi de ser motivador i estimulant). No hauria de fer falta senyalar que quan l'educació no prepara per al futur ni és capaç de proporcionar, o posar a la seva disposició, suficients elements formatius per a la persona, no és exactament educació.

D'altra banda, és també rellevant apuntar aquí l'estreta relació entre educació i ciutadania. L'ésser humà és l'únic ser que aprèn a ser, com a fruit de la indeterminació de la seva condició (Della Mirandola, 1486, p. 6). En aquest sentit, malgrat que tot individu posseeixi drets en el moment de néixer, sols és capaç d'exercir-los en la mesura que l'educació (conjuntament amb altres actors), en un sentit ampli del terme, el capacita per a fer-ho. La ciutadania lliga la persona a un marc geogràfic-polític on adquireix tot un conjunt de drets, però també un conjunt de responsabilitats amb l'estat. A l'Atenes de Pericles era tan així que, fins i tot, la policia no era necessària, ja que eren els ciutadans els que vetllaven pel bé d'allò públic, que arribaven a denunciar davant l'assemblea aquells comportaments o accions impròpies d'un ciutadà de la polis. Quan ressegueix el concepte de